

ارزیابی عوامل مؤثر بر ادراک ساکنان از کیفیت‌های محیطی محله

مطالعه موردی: کوی گلشهر و پرواز تبریز

لیلا رحیمی^۱ - استادیار، گروه معماری دانشکده عمران، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.
اسلام کرمی - دکتری شهرسازی اسلامی، استادیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اردبیل، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۸/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۴/۳۱

چکیده

مقاله حاضر ابزار سنجش ادراک ساکنان از کیفیت محلات شهری را ارائه می‌کند. این ابزار شامل یازده مقیاس سنجش ادراک کیفیت، در چهار معیار شامل جنبه‌های فضایی، اجتماعی، عملکردی و زمینه‌ای طبقه‌بندی شده است. هدف مقاله، سنجش ادراک کیفیت محلات مسکونی جدید، شناسایی عوامل و شاخص‌های مؤثر بر این کیفیت و ارتقای کیفیت‌های روان‌سنجی در قالب دیدگاه «شناختی-روان‌شناسی» است و در پی پاسخ به سئوالات زیر است: میزان کیفیت ادراک شده ساکنان از محلات جدید کوی گلشهر و پرواز تبریز در چه سطحی قرار دارد؟ و چه عوامل و شاخص‌هایی با چه میزان بر این کیفیت مؤثر هستند؟

روش تحقیق، توصیفی-تجربی با ابزار پرسشنامه است که به صورت نمونه‌گیری تصادفی-خوشه‌ای بین ۲۵۰ نفر از ساکنان دو کوی گلشهر و پرواز شهر تبریز توزیع شدند. تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه با استفاده از آزمون T تک‌نمونه‌ای، مقایسه زوجی و تحلیل رگرسیون چندگانه به کمک نرم‌افزار spss انجام گرفت. نتایج تحقیق، ساختار عاملی مقیاس‌ها را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد که از میان عوامل فردی، عامل جنسیت و مالکیت بر کیفیت ادراکی ساکنان از محله اثرگذار است، از میان چهار مؤلفه اصلی، مؤلفه اجتماعی و سپس زمینه‌ای بر کیفیت ادراکی ساکنان تأثیر بیشتری دارند؛ در حالی که این دو بعد کمترین امتیاز را در بین ساکنان محلات دارا هستند. در میان شاخص‌های ابعاد، شاخص مناطق سبز از بعد معماری، شاخص قضاوت از بعد اجتماعی، خدمات حمل‌ونقل از بعد عملکردی و شاخص نگهداری و مراقبت از بعد زمینه‌ای بیشترین اثرگذاری را بر کیفیت ادراکی محله دارند. بنابراین با حرکت از فضای فیزیکی-جسمی به طرف فضای اجتماعی-روانی-ذهنی، میزان اثرگذاری بر کیفیت ادراک شده از محله بیشتر می‌شود، اما اساس و تأکید تصمیمات متخصصان شهرسازی بیشتر بر ابعاد فضایی و عملکردی است. نتیجه جالب دیگر این است که برای ارتقای کیفیت ادراکی ساکنان علاوه بر بعد اجتماعی باید به بعد زمینه‌ای محلات نیز توجه و تأکید گردد. در انتها راهکارها و پیشنهادهایی برای ارتقای کیفیت محلات مسکونی جدید به ویژه در بعد اجتماعی و زمینه‌ای ارائه می‌شود.

واژگان کلیدی: کیفیت محیط، ادراک ساکنان، محله مسکونی، تبریز.

۲۹

شماره سی

بهار ۱۳۹۸

فصلنامه علمی-پژوهشی

مطالعات شهر

ارزیابی عوامل مؤثر بر ادراک ساکنان از کیفیت‌های محیطی محله

۱. مقدمه

وقوع بحران‌های زیست محیطی و تضعیف بنیان‌های محیط زیست جهانی در مطرح شدن مسئله «کیفیت محیط» به عنوان بخشی از مفهوم همه جانبه کیفیت زندگی مؤثر بوده است (Van Poll, 1997: 1). رضایت‌مندی سکونت از موضوعات مهم در جغرافیا، جامعه‌شناسی، معماری و شهرسازی است و دارای مفهومی پیچیده و چندبعدی است (Dekker, 2011: 480). به همین خاطر، توجه به تمامی این عوامل و ابعاد ضرورت دارد (Afacan, 2015: 2). کار کردن در محیط‌های شهری باعث ایجاد استرس و فشارهای زیادی بر روی مردم می‌شود، بنابراین کیفیت محیط سکونت و رضایت‌مندی از آن مورد توجه محققان بسیاری قرار گرفته است (Zhao, 2009: 4594). مادامی که از شاخص‌های کلیدی رضایت‌مندی، ارزیابی مداوم صورت گیرد و نتایج این اندازه‌گیری‌ها مناسب و به موقع در محیط اجرا شود، دستیابی به توسعه محیط سکونت ممکن خواهد شد (Hanak et al., 2015: 496). تحقیق حاضر، موضوع پژوهشی در روان‌شناسی محیطی است که بر روابط بین مردم و محیط مسکونی در سطح محله متمرکز است. مطالعات قبل‌تر نشان داده است که محله در ادراکات و اقدامات مردم در مورد محیط مسکونی به عنوان ارتباط بین سطوح خانه و شهر عمل می‌نماید (Bonaiuto & Bonnes, 1996: 699).

تجارب موجود حاکی از آن است که محیط ذهنی و ادراکی شهروندان نقشی اساسی در تلقی از کیفیت محیط شهری دارند. با توجه به دگرگونی‌های وسیع در حیات شهری و به ویژه تبریز به عنوان کلانشهر کشور، شناخت کیفیت محیط شهری و نیز محیط محله، دارای اهمیت خاصی است. از این رو محلات گلشهر و پرواز تبریز به عنوان محلات جدید از پیش طراحی شده (با قدمت کمتر از ۳۰ سال) با دارا بودن فضای معماری و شهری مناسب و با سطح امکانات و خدمات بالا انتخاب و کیفیت محیط مسکونی آن در قالب دیدگاه «شناختی-روان‌شناسی» از دید ساکنان مورد سنجش قرار گرفته است. مقاله با هدف سنجش میزان کیفیت درک شده ساکنان از محله و شناسایی عوامل و شاخص‌های مؤثر بر این کیفیت، تلاش نموده به سئوالات زیر پاسخ دهد:

- ۱- میزان ارزیابی از محله یا کیفیت درک شده ساکنان محلات جدید کوی گلشهر و پرواز تبریز در چه سطحی قرار دارد؟
- ۲- چه عوامل و شاخص‌هایی با چه میزان، بیشترین تأثیر را بر ارزیابی ساکنان کوی گلشهر و پرواز تبریز از محله دارند؟

۲. چارچوب نظری

مطالعه نظام‌مند در مورد کیفیت محیط سکونت به نیمه دوم قرن بیستم باز می‌گردد. ون پل^۱ و ون کمپ^۲ در هلند بخش‌های مختلف کشور را در مقیاس‌های متفاوت از سطح بلوک مسکونی، محله، شهرک و شهر با روش‌های مختلف آماری مورد مطالعه قرار داده‌اند. یافته‌های این پژوهشگران نشان می‌دهد که

رضایت‌مندی از محیط مسکونی می‌تواند متأثر از عوامل زیادی باشد. این عوامل شامل متغیرهای فردی، وضعیت اجتماعی محله و ... است که همگی بر متغیرهای فردی و ادراک افراد تأکید می‌کنند (Sasanpour et al., 2015: 39). نتیجه تحقیق انجام گرفته به وسیله لاجوی و دیگران نشان داده که رضایت از محله در میان ساکنان محله سنتی، بعد از کنترل عوامل فردی و دیگر ویژگی‌ها بالاتر است. ویژگی‌های مرتبط با رضایت در بخش‌هایی از محلات سنتی، شامل درک سرزندگی و تنوع و در محلات حومه شامل درک همگنی اقتصادی است. مهم‌ترین خصوصیات برای رضایت از محله در میان دو گروه، منظر جذاب و ایمنی درک شده از محلات هستند که طرح محلات نوساز برای موفقیت در جذب ساکنان، باید قادر به ارتقای این ویژگی‌ها باشد (Lovejoy et al., 2010: 37). مهیت^۳ و دیگران دو پژوهش را در رابطه با مسکن‌های اجتماعی ساخته شده در کوالالامپور مالزی انجام داده‌اند. آنها از روش سنجش چندسطحی معیارهای رضایت‌مندی سکونت با رگرسیون خطی چندگانه استفاده کرده‌اند. نتایج آنها نشان داد که با استفاده از برخی اقدامات مانند مدیریت کنترل امنیت جاده‌های پیرامون، نظافت زباله‌های مسکن و ایجاد شبکه فاضلاب به وسیله قدرت محلی می‌توان رضایت ساکنان را افزایش داد (Mohit et al., 2010: 24). اسماعیل و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی که با هدف اندازه‌گیری کیفیت سکونت در شهر کوالالامپور در مالزی انجام دادند، با استفاده از سنجش شاخص‌های عینی و ذهنی به این نتیجه رسیدند که به طور عموم، ساکنان از عنصر طراحی کالبدی، راضی اما از عناصر محیطی فیزیکی در این مناطق ناراضی بودند (Ismail et al., 2015: 270). هوانگ و دیو^۴ پژوهشی را با هدف بررسی رضایت‌مندی سکونت مسکن اجتماعی در شهر هانگژو در چین انجام دادند و به این نتیجه رسیدند که محیط محله، تسهیلات عمومی و مشخصات مسکن، عوامل اصلی تأثیرگذار بر رضایت‌مندی ساکنان از محیط سکونت هستند (Huang & Du, 2015: 218).

رضایی خوبشان و نعمتی مهر در مقاله خود با عنوان «سنجش کیفیت محیط مسکونی در برنامه مسکن مهر براساس نشانگرهای کیفیت زندگی» نشان دادند که ساکنان مسکن مهر شهر جدید پردیس از تسهیلات و ویژگی‌های کالبدی واحد مسکونی، امنیت و بهداشت محیط محله مسکونی اظهار نارضایتی کردند. همچنین نشانگرهای بهداشت محیط، امنیت و دسترسی به خدمات در مقیاس محله مسکونی، بالاترین و اقتصاد واحد مسکونی، کمترین میزان اهمیت را از دیدگاه ساکنان داشتند (Rezayi Khabushan, 2015: 53). نematimehr &). نتایج تحقیق انجام شده به وسیله ابوالقاسم طیبی و رضایی با عنوان «ارزیابی میزان رضایت شهروندی از کیفیت‌های سکونت در مجتمع مسکونی شهر همدان» نشان می‌دهد که نتایج آزمون برای رضایت از کیفیت محیط سکونت در سه شاخص اندازه، تسهیلات مسکن و شرایط درونی و بیرونی مجتمع‌های مسکونی تا حدودی معنی‌دار بود. در انتها برای

3 Mohit

4 Huang & Du

1 Van Poll

2 Van Camp

ارتقای میزان رضایت ساکنان راهکارهایی راهبردی و اجرایی ارائه گردیده است (Tebbi Masrouf & Rezayi Moayed, 2015: 61). نتایج تحقیق عباس‌زاده و همکاران با عنوان «بررسی تأثیر عوامل کیفیت محیطی بر رضایت‌مندی ساکنان در مجتمع‌های مسکونی در مشهد» نشان داد که مجموعه عوامل کیفیت محیطی یعنی عوامل عملکردی، تجربی، زیباشناختی و زیست‌محیطی بر میزان رضایت‌مندی سکونتی تأثیرگذارند. عامل عملکردی بازیرعامل‌های شخصی، اجتماعی و فرهنگی از عامل رضایت‌مندی دارای رابطه معنی‌دار است؛ اما با زیرعامل محیطی رابطه معنی‌داری ندارد (Abbaszadeh et al., 2016: 653). تحقیق الله‌یاری و همکاران با عنوان «سنجش کیفیت محیط سکونتی محلات شهری (مطالعه موردی: محلات خرمشهر و ضیابری شهر رشت)» نشان داد که در محله بلوار خرمشهر، به ترتیب ویژگی‌های فیزیکی محیط، ویژگی‌های اجتماعی محیط، خدمات عمومی، کیفیت واحد مسکونی و دسترسی و در محله ضیابری، به ترتیب ویژگی‌های اجتماعی محیط، ویژگی‌های فیزیکی محیط، دسترسی، کیفیت واحد مسکونی و خدمات عمومی از نظر شهروندان از اهمیت برخوردارند (Allahyari et al., 2017: 107).

۲٫۱ کیفیت محیط

مفهوم کیفیت محیط برای نخستین بار در کنفرانس هیئات سازمان ملل در سال ۱۹۷۶ مطرح شد. در این کنفرانس کیفیت محیط را مترادف با برآورده کردن نیازهای اساسی انسان و عدالت اجتماعی دانستند. این نیازها عبارت بودند از غذا، مسکن، شغل، بهداشت، آزادی، شرافت و امکان پیشرفت فردی و توزیع عادلانه درآمدهای توسعه (Bahreini, 1998: 145). کیفیت محیط یک مفهوم چندبعدی است که با مفاهیمی همچون کیفیت زندگی، کیفیت مکان، ادراک و رضایت شهروندی و قابلیت زندگی اشتراکاتی دارند؛ به طوری که در بسیاری موارد به عنوان معانی مشابه در نظر گرفته می‌شوند. «یک محیط با کیفیت بالا، حس رفاه و رضایت‌مندی را به جمعیتی که در آن ساکن‌اند، به واسطه ویژگی‌هایی که ممکن است فیزیکی، اجتماعی یا نمادین باشند، منتقل می‌کند» (Lansing & Marans, 1969: 196).

کیفیت محیط مسکونی شهری معمولاً از طریق شاخص‌های ذهنی حاصل از پیمایش و ارزیابی ادراکات و رضایت شهروندان از زندگی شهری و محیط سکونتی آنان یا با استفاده از شاخص‌های عینی حاصل از داده‌های ثانویه، اندازه‌گیری می‌شود؛ تا بدین وسیله سنجشی سیستماتیک در خصوص میزان رضایت‌مندی و بهره‌مندی شهروندان از ویژگی‌های محیطی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و کالبدی محیط سکونت به‌دست آید (Barati & Kakavand, 2013: 26). بررسی‌ها نشان می‌دهد، محیط با کیفیت پایین می‌تواند بر زندگی افراد تأثیر منفی بگذارد (Gifford & Steg, 2005: 60). محله، به عنوان محیطی که مردم هر روز با آن ارتباط برقرار می‌کنند، رشد سلامت عمومی را به عنوان ابزار بالقوه مداخله حساس به زمینه موجب می‌گردد (Cummins et al., 2007: 1826).

۲٫۲ ادراک و ارزیابی ساکنان از کیفیت محیط مسکونی

«ادراک محیطی» فرایندی است که از طریق آن انسان داده‌های لازم را براساس نیازش از محیط پیرامون خود برمی‌گزیند. بنابراین می‌توان آن را هدفمند دانست که به فرهنگ، نگرش و ارزش حاکم بر تفکر ادراک‌کننده بستگی دارد. در حقیقت ادراک محیطی، از تعامل ادراک حسی و شناختی که در ذهن انسان تجربه شده‌اند، حادث می‌شود. در این فرایند نقش محیط به عنوان عامل اساسی در رشد، توسعه و در نهایت در یادگیری مورد توجه قرار می‌گیرد (Motallebi, 2001: 56). لی اظهار می‌کند که کیفیت باید ذهنی باشد و مناسب‌ترین شیوه برای کشف کیفیت زندگی، پرسیدن ادراک مردم از زندگی آنهاست (Lee, 2008: 1208). وی همچنین معتقد است که شاخص‌های ذهنی برای اهداف برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری نسبت به شاخص‌های عینی ارجح است؛ زیرا این شاخص‌ها بازخوردهای ارزشمندی را برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران فراهم می‌کنند.

دونالد اپلیارد سه شیوه اصلی برای ادراک محیط به قرار زیر بازنمایی می‌کند: ۱- شیوه پاسخده واکنشی؛ متمرکز بر واکنش‌های عاطفی به محیط (مانند تجربیات بیان شده گوردن کالن از منظر شهری)، ۲- شیوه عملیاتی؛ متمرکز بر فعالیت‌ها و عملکردهای انسان در شهر (مانند تجربیات ویلیام وایت و جین جیکوبز) و ۳- شیوه استنباطی؛ متمرکز بر دریافت اطلاعات و حمایت از دو شیوه پیشین (مانند مطالعات لینچ و اپلیارد) (Carmona, 2009: 135). براساس فرآیند ادراک و شناخت، این سه شیوه بدین ترتیب صورت‌بندی می‌شوند: شیوه پاسخده، واکنشی برگرفته از گام آغازین فرآیند درونی ادراک یعنی «ادراک حسی» و شیوه استنباطی منبعث از گام بعدی «ادراک عقلی» است. کارمونا در کتاب «بعد طراحی برنامه‌ریزی» طراحان شهری را ملزم به شناسایی مطالبات محیطی متفاوت منبعث از هر سه شیوه می‌داند و ضرورت برخورداری از نگاه فراگیر و جامع برای تأمین کیفیات مورد انتظار عموم از محیط در عین برآورده ساختن نیازهای انسانی (در انطباق با سلسله مراتب نیازهای مازلو) را یادآور می‌گردد (Naghizadeh & Ostadi, 2014: 5). از نقطه نظر عملیاتی و تجربی، ارزیابی محیط به عنوان یک مفهوم چندبعدی درک شده است (Francescato, 2002: 16). تحقیق انجام شده در میان بزرگسالان استرالیا نشان داد که ارتباط بین عوامل متعدد محیط فیزیکی درک شده و رضایت‌مندی محله که به نوبه خود با سلامت روان مرتبط است، وجود دارد (Leslie & Cerin, 2008: 273). یکی از این عوامل، محیط طبیعی است؛ «دلایل خوبی برای مردم به منظور توسعه پیوندهای مثبت با محیط‌های طبیعی وجود دارد: عناصر طبیعی فرصت‌هایی برای ترمیم و بازسازی ذهنی^۲ فراهم می‌کنند» (Lee & Maheswaran, 2011: 213). همچنین لوپکا نشان داد که وضعیت مالکیت نگهداری از محدوده‌های ساختمان از عوامل مستقیم مؤثر بر دلبستگی به مکان هستند و تأثیرات متغیرهای اجتماعی برای دلبستگی به محله بیشترین میزان است

(Lewicka, 2011: 210). نقش روابط همسایگی و آشنایی افراد و در کل عوامل و ساختارهای اجتماعی در ایجاد پیوندهای روحی روانی بیش از نقش ساختارهای فضایی و کالبدی در محله است (Pirbabayi & Sajjadzadeh, 2011: 17). مطالعه بنیتو نیز نشان داد که ویژگی‌هایی مانند مناطق آرام، وجود ساختمان‌های زیبا و وجود مناطق سبز، شاخص مثبت دل‌بستگی به محله هستند (Bonaiuto et al, 1999: 348).

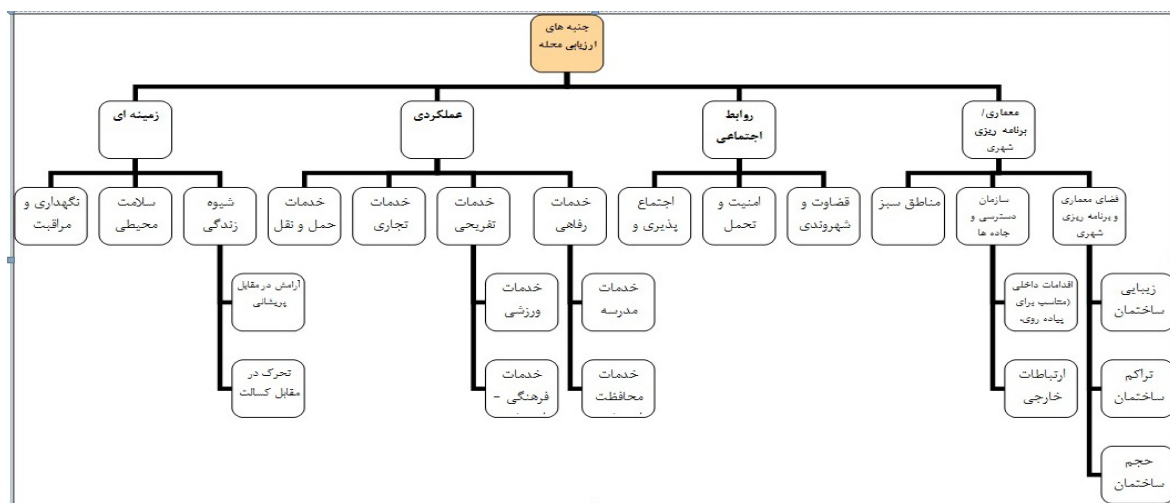
ادبیات ادراک محیطی، سه جنبه اصلی ارزیابی محله را آشکار می‌کند (Amerigo, 2002: 85): **فضایی** (نمودهای معماری و برنامه‌ریزی شهری)، **انسانی** (نمودهای روابط اجتماعی) و **عملکردی** (خدمات و تسهیلات). استوکولز عبارت جدید «نقشه زمین‌های» را اضافه کرد تا اعتبار محتوای شاخص را با ایجاد آیت‌های جدید و اصلاح آیت‌های قبلی به منظور حل نقص‌های متدولوژی نسخه‌های قبلی افزایش دهد (Stokols, 1992: 6). در پژوهش‌های تجربی جدیدتر همچون پژوهش‌های «بنیتو و همکاران» بعد چهارم دیگری شامل متغیرهای زمین‌های همچون نحوه زندگی، سلامت محیطی و نگهداری را به الگوی کانتر اضافه نمودند که با بررسی دیدگاه‌ها و نظریات مختلف، مدل بنیتو به عنوان کامل‌ترین مدل در تحقیق حاضر به کار رفته است که طبق نمودار شماره ۱ از سه سطح کلی تشکیل شده است. در سطح نخست چهار بعد کیفیت محیطی (جنبه‌های معماری و برنامه‌ریزی شهری، جنبه‌های روابط اجتماعی، جنبه‌های عملکردی و جنبه‌های زمین‌های) قرار گرفته است (Bonaiuto et al., 2015: 53).

در سطح دوم، برای بعد کالبدی معماری و برنامه‌ریزی شهری، سه معیار (فضای معماری و برنامه‌ریزی شهری، سازمان دسترسی و جاده‌ها، مناطق سبز) به کار رفته و در سطح سوم، برای معیار فضای معماری و برنامه‌ریزی شهری سه شاخص (زیبایی ساختمان، حجم ساختمان و تراکم ساختمان) در نظر گرفته شده است. در کل ۱۹ سؤال به بعد کالبدی یا جنبه‌های معماری و برنامه‌ریزی شهری محلات اختصاص دارد.

در سطح دوم، برای بعد روابط اجتماعی، سه معیار (قضاوت و شهروندی، امنیت و تحمل، اجتماع‌پذیری) به کار رفته است که برای سنجش هریک از این معیارها، سه سؤال مطرح شده است؛ به عنوان نمونه برای معیار اجتماع‌پذیری مواردی شامل فضای مکث و تجمع محلی، تعامل و دوستی با ساکنان، احساس تعلق یا جدایی از محیط مورد سؤال است (یعنی برای بعد روابط اجتماعی ۳ سؤال ارائه شده است). در سطح دوم، برای بعد عملکردی، چهار معیار (خدمات رفاهی، تفریحی، تجاری و حمل‌ونقل) به کار رفته است. در سطح سوم، برای معیار خدمات رفاهی، دو شاخص (خدمات مدرسه و خدمات محافظت) در نظر گرفته شده و در کل ۲۰ سؤال به بعد عملکردی اختصاص دارد. در سطح دوم، برای بعد زمین‌های، سه معیار (شیوه زندگی، سلامت محیطی و نگهداری و مراقبت) به کار رفته و ۱۴ سؤال به بعد زمین‌های اختصاص دارد. بنابراین ۶۲ سؤال کل ابعاد کیفیت محیطی محلات مورد مطالعه را پوشش می‌دهد.

۳. روش

تحقیق حاضر به لحاظ ماهیت از نوع تحقیقات توصیفی-تجربی و به لحاظ زمانی از نوع تحقیقات مقطعی آینده‌نگر و به لحاظ هدف جزو تحقیقات کاربردی محسوب می‌شود. از نظر فرآیند انجام تحقیق، پژوهش حاضر ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی و مطالعه‌ای موردی محسوب می‌شود که برای گردآوری اطلاعات لازم از تکنیک پیمایش و گردآوری میدانی اطلاعات استفاده شده است. ابزار گردآوری اطلاعات اولیه در مطالعه حاضر، پرسشنامه مبتنی بر ابعاد مختلف متغیرهای تحقیق برای ارزیابی نظرات ساکنان محلات تبریز در زمینه کیفیت ادراکی از محله مسکونی است که بعد از مطالعه و پایلوت اولیه نهایتاً ۶۲ سؤال در قالب مقیاس پنج گزینه‌ای لیکرت برای بررسی ابعاد چهارگانه کیفیت محیطی، تعداد ۲۰ سؤال برای سنجش بعد کارکردی، تعداد ۱۹ سؤال برای سنجش بعد کالبدی، ۳ سؤال برای سنجش بعد ادراکی و معنایی و ۱۴ سؤال برای بررسی بعد زمین‌های ساکنان در پرسشنامه تدوین شد. جامعه هدف تحقیق حاضر، ساکنان کوی

تصویر شماره ۱: مدل تحقیق (بر اساس نظریات بنیتو و همکاران)

گلشهر و پرواز شهر تبریز هستند که به روش نمونه‌گیری کوکران با سطح اطمینان ده درصد (برای حدود ۱۶ هزار نفر جمعیت در سال ۱۳۹۰) تعداد ۲۵۰ نفر از ساکنان به شیوه نمونه‌گیری تصادفی - خوشه‌ای انتخاب شدند. برای پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید که این ضریب برای هر ۱۹ شاخص، ۷۴ درصد است که ضریب کرونباخ بالاتر از ۷۰ درصد، حاکی از مناسب بودن ابزار پژوهش و قابل اتکا بودن نتایج حاصل از آن است. در پژوهش حاضر، کیفیت درک شده از محله به عنوان متغیر وابسته و چهار مؤلفه اصلی آن یعنی نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری، عملکردی، اجتماعی و زمینه‌ای به عنوان متغیرهای مستقل و عوامل جنسیت، مالکیت، گروه‌های سنی و وضعیت تأهل به عنوان عوامل کنترل‌کننده در نظر گرفته شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه از آزمون‌های میانگین و T تک نمونه‌ای و تحلیل رگرسیون چندگانه در محیط نرم‌افزار spss استفاده شده و همچنین در انتها مدل تحلیل مسیر در سه سطح براساس ضرایب رگرسیون ترسیم می‌شود.

محدوده مورد مطالعه تحقیق حاضر در شهر تبریز و در منطقه جدید کوی گلشهر و پرواز به دلیل موقعیت استقرار و دسترسی به پارک معروف ائل گلی تبریز انتخاب شده است. از نظر موقعیت دسترسی شریان‌های اصلی، این دو مکان مابین دو بلوار معروف بلوار بسیج مستضعفین و بلوار مهدی باکری قرار گرفته است. محدوده این دو کوی از شمال به جاده باسمنج، از شرق به خیابان بوستان، از غرب به خیابان آسمان و از جنوب به خیابان‌های ۳۵ متری سینا و گلستان نزدیک است و در کل در بخش جنوب شرقی شهر تبریز قرار گرفته و پارک ائل گلی نیز در سمت جنوب این دو کوی واقع شده است. این محلات در ناحیه سه از منطقه دو تبریز قرار دارد که براساس مطالعات طرح جامع در سال ۱۳۹۲ این منطقه دارای جمعیت ۱۷۱ هزار و ۵۲۴ نفر با مساحت معادل دو هزار و ۹۶ هکتار و ناحیه سه آن با جمعیت ۶۷ هزار و ۶۰۷ نفر است که حدود ۵۲/۳ درصد از اراضی منطقه شامل سطح اراضی سبز و باز شهری

و حدود ۴۷/۷ درصد از اراضی منطقه به سطح اراضی ساخته شده اختصاص دارد که در مقایسه با درصد میانگین شهری، سطح اراضی ساخته شده منطقه، بیشتر و سطح اراضی سبز و باز شهری کمتر از سطح شهری است (Mohandesin e Moshaver e Naghsh e Mohit, 2013).

شکل‌گیری این بافت طراحی شده، ناشی از به وجود آمدن فعالیت‌های جدید شهری، ارتباطات سواره، رونق بازار زمین و مسکن در پیش از انقلاب و روی‌آوری بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری‌های کلان در اقتصاد مسکن و اتخاذ سیاست‌های توزیع زمین برای غلبه بر مشکلات مسکن به وسیله نهادهای عمومی بعد از انقلاب است. از نظر محتوا، این بافت ناشی از ترکیب تلقی‌های تخصصی و عامیانه از شهرسازی مدرن است. این بافت با شبکه دسترسی منظم و مجموعه‌ای از بلوک‌های آپارتمانی با تراکم زیاد ساخته شده و همجواری هر دو کوی با پارک و فضای سبز محلی و نیز پارک بزرگ ائل گلی و دارا بودن معماری و خدمات شهری مناسب از ویژگی‌های مهم آن‌هاست (تصویر شماره ۲).

۴. بحث و یافته‌ها

۴.۱. داده‌های توصیفی

نتایج به دست آمده از عوامل فردی داده‌های آماری نشان می‌دهد که از کل پاسخگویان تحقیق (۲۵۰ نفر) ۴۰ درصد مرد و ۶۰ درصد زن، ۵۰ درصد در گروه سنی (۱۸-۳۰)، ۲۴ درصد در گروه سنی (۳۱-۴۵)، ۱۶ درصد در گروه سنی (۴۶-۶۰) و ۱۰ درصد در گروه سنی بالای ۶۱ سال هستند. از بین پاسخگویان ۵۹ درصد مالک، ۳۳ درصد مستأجر و هفت درصد خویشاوند و یک درصد سایر است و در مورد وضعیت تأهل که شامل گروه‌های مجرد، متأهل و بیوه است، از بین شرکت‌کنندگان، ۵۳ درصد متأهل، ۴۰ درصد مجرد و هفت درصد بیوه هستند. از نظر تحصیلات نیز، بیشترین میزان پاسخگویان به گروه زیر دیپلم با ۳۶ درصد و کمترین میزان به گروه لیسانس با ۱۴ درصد تعلق دارد.

تصویر شماره ۲: نقشه منطقه مورد مطالعه (سمت راست)، تصویر کوی گلشهر (سمت بالا)، تصویر کوی پرواز (سمت پایین)

۴٫۲. تأثیر عوامل فردی بر مؤلفه‌های کیفیت محیطی

جدول آزمون میانگین برای عامل جنسیت نشان می‌دهد که برای گروه ساکنان زن، بیشترین امتیاز مربوط به مؤلفه عملکردی و کمترین امتیاز مربوط به مؤلفه اجتماعی است. برای گروه ساکنان مرد، کمترین امتیاز میانگین مربوط به مؤلفه اجتماعی و بیشترین مربوط به مؤلفه‌های عملکردی و زمینه‌ای است. جدول آزمون T دو نمونه‌ای مستقل نشان می‌دهد که جنسیت بر مؤلفه زمینه‌ای و در کل بر کیفیت ادراکی محله اثرگذار است؛ بدین صورت که امتیاز میانگین این مؤلفه‌ها برای گروه ساکنان مرد بیشتر است. برای عامل مالکیت که شامل گروه‌های مالک، خویشاوند، مستأجر و سایر است، جدول آزمون نمونه‌های مستقل نشان می‌دهد که عامل مالکیت بر همه مؤلفه‌ها به جز مؤلفه اجتماعی اثرگذار است و میانگین مؤلفه‌های نمود معماری، عملکردی و زمینه‌ای و نیز کیفیت ادراکی محله برای گروه ساکنان مالک بیشترین میزان است. آزمون نمونه‌های مستقل، عدم اثرگذاری گروه‌های سنی و وضعیت تأهل بر مؤلفه‌ها را نشان می‌دهد. بنابراین از میان چهار عامل فردی، دو عامل جنسیت و مالکیت بر کیفیت درک شده ساکنان مؤثرند.

۴٫۳. بررسی میزان کیفیت محیطی ادراکی

برای به‌دست آوردن میزان کیفیت ادراکی ساکنان از محله، آزمون T تک‌نمونه‌ای استفاده شد. میانگین کیفیت ادراکی ساکنان از محله با امتیاز ۳٫۱۷ یعنی بیشتر از حد متوسط (امتیاز ۳) است. جداول آزمون میانگین برای هر یک از مؤلفه‌ها نشان می‌دهد که میانگین امتیاز مؤلفه‌های عملکردی (با امتیاز ۳٫۲۵) و نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری (با امتیاز ۳٫۲۲) بیشترین میزان یعنی بالای متوسط و سپس مؤلفه زمینه‌ای (با امتیاز ۳٫۱۹) بالای متوسط و میانگین امتیاز مؤلفه اجتماعی در حد متوسط (امتیاز ۳) است، بنابراین بیشترین امتیاز میانگین مربوط به مؤلفه عملکردی و کمترین امتیاز میانگین مربوط به مؤلفه اجتماعی است. مشاهده نگارنده نیز نشان می‌دهد که در این دو کوی به دلیل برنامه‌ریزی صحیح و منطقی و توجه به حرکت سواره در طراحی، معابر ویژه سواره با قابلیت دسترسی تا عرصه خصوصی مدنظر قرار گرفته‌اند. جدول آزمون T تک‌نمونه‌ای نشان می‌دهد که اختلاف معنی‌داری ($\text{sig} < 0.05$) برای مؤلفه‌های نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری، عملکردی و زمینه‌ای برقرار است؛ اما برای مؤلفه اجتماعی برقرار نیست

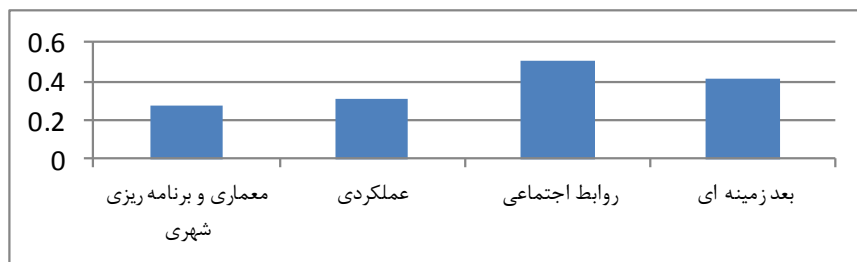
(درجه معنی‌داری بالاتراز (۰٫۰۵)).

آزمون مقایسه زوجی، درجه معنی‌داری در سطح خطای پنج درصد و ضریب همبستگی بین شش زوج مؤلفه‌ها را نشان می‌دهد که از میان آنها، چهار زوج مؤلفه معنی‌دار است. زوج مؤلفه‌های اجتماعی-زمینه‌ای، نمود معماری- برنامه‌ریزی شهری و عملکردی، نمود معماری- برنامه‌ریزی شهری و زمینه‌ای و زوج مؤلفه‌های عملکردی و زمینه‌ای. در بین زوج مؤلفه‌ها، بیشترین ضریب همبستگی بین مؤلفه‌های عملکردی و زمینه‌ای به صورت مستقیم و کمترین ضریب همبستگی بین مؤلفه‌های اجتماعی و زمینه‌ای به صورت معکوس برقرار است.

۴٫۴. بررسی میزان اثرگذاری مؤلفه‌ها بر کیفیت محیطی

به منظور رتبه‌بندی و میزان اثرگذاری مؤلفه‌ها و شاخص‌ها بر کیفیت ادراکی ساکنان از آزمون رگرسیون استفاده می‌شود (بررسی بین سطح نخست و دوم تحقیق). جدول آزمون رگرسیون برای مؤلفه‌های اصلی نشان می‌دهد که بین مؤلفه‌های معماری، عملکردی، اجتماعی، زمینه‌ای (به عنوان متغیرهای مستقل) و کیفیت ادراکی محله (به عنوان متغیر وابسته) ارتباط خطی برقرار است. جدول میانگین نشان می‌دهد که وقتی $(\text{sig} = 0)$ حداقل یکی از متغیرهای مستقل دارای رابطه خطی با متغیر وابسته (کیفیت ادراکی محله) است. با توجه به جدول رگرسیون به ازای یک واحد تغییر در نمود معماری- برنامه‌ریزی شهری، ۰٫۲۸۱ تغییر در کیفیت ادراکی محله ایجاد می‌شود، به ازای یک واحد تغییر در مؤلفه عملکردی، ۰٫۳۰۹ تغییر در کیفیت ادراکی محله، به ازای یک واحد تغییر در مؤلفه اجتماعی، ۰٫۵۰۰ تغییر در کیفیت ادراکی محله و به ازای یک واحد تغییر در مؤلفه زمینه‌ای، ۰٫۴۰۹ تغییر در کیفیت ادراکی محله ایجاد می‌شود. معادله خطی زیر بین مؤلفه‌های اصلی و کیفیت ادراکی محله برقرار است:

(مؤلفه معماری) ۰٫۲۸۱ + (مؤلفه عملکردی) ۰٫۳۰۹ + (مؤلفه زمینه‌ای) ۰٫۴۰۹ + (مؤلفه اجتماعی) ۰٫۵۰۰ = کیفیت ادراکی محله
با توجه به ضرایب بتا میزان تأثیر مؤلفه اجتماعی و سپس مؤلفه زمینه‌ای در کیفیت ادراکی محله بیشتر است، اما میزان تأثیر نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری کمترین میزان است. نمودار شماره ۳ میزان اثرگذاری مؤلفه‌های اصلی بر کیفیت ادراکی محله را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۳: نمودار میله‌ای میزان اثرگذاری مؤلفه‌های اصلی بر کیفیت ادراکی محله

۴٫۵. بررسی میزان اثرگذاری شاخص‌ها بر چهار مؤلفه اصلی کیفیت محیطی

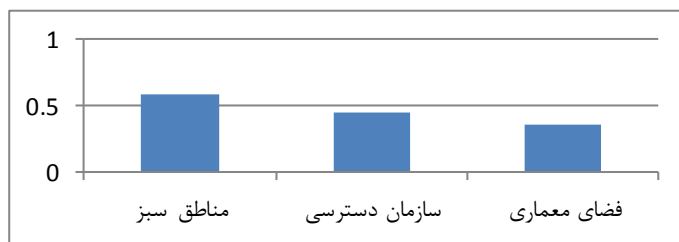
در بررسی بین سطح دوم و سوم تحقیق، هریک از مؤلفه‌های اصلی به عنوان متغیر وابسته و جزء مؤلفه‌ها (شاخص‌های آنها) به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته می‌شود. نتایج آزمون رگرسیون، ارتباط خطی بین سه شاخص فضای معماری و برنامه‌ریزی شهری، سازمان دسترسی‌ها، مناطق سبز (سه متغیر مستقل) و نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری (متغیر وابسته) را نشان می‌دهد. به ازای یک واحد تغییر در شاخص فضای معماری و برنامه‌ریزی شهری، ۰٫۳۶۰ تغییر در مؤلفه نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری، به ازای یک واحد تغییر در شاخص سازمان دسترسی‌ها، ۰٫۴۴۸ تغییر در مؤلفه نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری و به ازای یک واحد تغییر در شاخص مناطق سبز، ۰٫۵۸۹ تغییر در مؤلفه نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری ایجاد می‌شود و معادله خطی زیر بین شاخص‌ها و مؤلفه نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری برقرار است: (فضای معماری) ۰٫۳۶۰ + (سازمان دسترسی) ۰٫۴۴۸ + (مناطق

سبز) ۰٫۵۸۹ = مؤلفه نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری نمودار شماره ۴ نشان می‌دهد که شاخص مناطق سبز، بیشترین و شاخص فضای معماری کمترین اثرگذاری را بر مؤلفه اصلی داراست. از طرفی براساس مطالعات طرح جامع در سال ۱۳۹۲، در مقیاس محله‌ای، بیشترین کمبودها مربوط به کاربری پارک و فضای سبز به میزان ۱۶٫۸ هکتار است (با ۰٫۵۲ سرانه موجود و ۱٫۵ سرانه معیار) (Mohandesin e Moshaver e Naghsh e Mohit)، (2013) که این یافته، توجه و تأکید بیشتر بر وجود و کیفیت فضای سبز محلات را الزامی می‌نماید. همچنین در بررسی سطح سوم، زیرشاخص‌های فضای معماری و برنامه‌ریزی شهری شامل زیبایی ساختمان، تراکم ساختمان و حجم ساختمان است. جدول رگرسیون نشان می‌دهد که میزان اثرگذاری شاخص حجم ساختمان، بیشترین و زیبایی ساختمان، کمترین بر شاخص فضای معماری و برنامه‌ریزی شهری است.

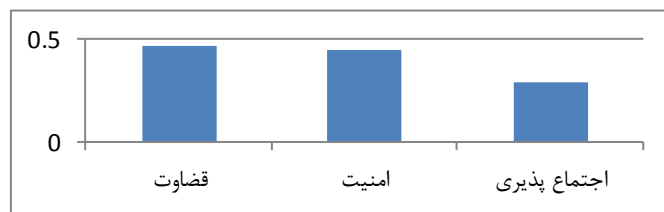
مشاهدات نشان می‌دهد که کوی گلشهر و پرواز با محوریت رودخانه مهران رود و بلوار آزادی به عنوان محورهای اصلی ساختار اصلی شهر، محلاتی هستند که با وجود ضعف در هم‌پیوندی درونی به ساختار اصلی شهر متصل هستند. بافت شبکه شطرنجی که عمدتاً اصل حاکم بر آن عملکردگرایی و اقتصاد فضاست، در دو کوی پرواز و گلشهر مشهود است. سادگی طراحی و اجرا، انطباق با منطق‌های ملکی و ساختمانی، سهولت سنجش مسافت، نشانه‌گذاری و ایجاد تقسیمات درونی، دسترسی یکسان و بدون سلسله مراتب و گسترش آسان، از علل انتخاب این نوع نظام در این دو کوی بوده است. در این دو کوی با توجه به این که بیش از ۹۰ درصد از بافت دارای دانه‌بندی متوسط است، یکسان بودن نسبی قطعات تفکیکی بافت موجب همگنی بیشتر آن گردیده است. جزئیات در نما به علت طراحی شدن اغلب بناها با تناسبات زیادی مشاهده می‌گردد. ساختمان‌های این دو کوی در بیشتر گذرهای اصلی و فرعی، نوعی همگنی و همجواری به لحاظ فرم، مصالح، تناسبات و نظایر اینها دارند.

همچنین نتایج آزمون رگرسیون نشان داد که بین مؤلفه اصلی روابط اجتماعی (متغیر وابسته) و شاخص‌های فضاوت، امنیت و اجتماع‌پذیری (سه متغیر مستقل) رابطه خطی برقرار است. به ازای یک واحد تغییر در شاخص فضاوت، ۰٫۴۶۶ تغییر در روابط اجتماعی، به ازای یک واحد تغییر در شاخص امنیت، ۰٫۴۴۵ تغییر در روابط اجتماعی و به ازای یک واحد تغییر در شاخص اجتماع‌پذیری، ۰٫۲۸۸ تغییر در شاخص روابط اجتماعی ایجاد می‌شود. نمودار شماره ۵ نشان می‌دهد که در بررسی میزان اثرگذاری هریک از شاخص‌ها بر مؤلفه روابط اجتماعی، شاخص فضاوت، بیشترین و شاخص اجتماع‌پذیری کمترین اثرگذاری را داراست. معادله خطی زیر بین شاخص‌ها و مؤلفه روابط اجتماعی برقرار است:

$$\text{روابط اجتماعی} = 0.288 (\text{اجتماع‌پذیری}) + 0.445 (\text{امنیت}) + 0.466 (\text{فضاوت})$$

تصویر شماره ۴: نمودار میله‌ای میزان اثرگذاری شاخص‌ها بر مؤلفه نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری (سطح دوم و سوم)

تصویر شماره ۵: نمودار میله‌ای میزان اثرگذاری شاخص‌ها بر مؤلفه روابط اجتماعی

همچنین نتایج آزمون رگرسیون نشان داد که بین مؤلفه اصلی عملکردی (متغیر وابسته) و شاخص‌های خدمات رفاهی، خدمات تفریحی، خدمات تجاری و خدمات حمل‌ونقل (چهار متغیر مستقل) رابطه خطی برقرار است. به ازای یک واحد تغییر در شاخص خدمات حمل‌ونقل، ۰٫۳۶۶ تغییر در مؤلفه عملکردی، به ازای یک واحد تغییر در شاخص خدمات تفریحی، ۰٫۳۵۰ تغییر در مؤلفه عملکردی، به ازای یک واحد تغییر در شاخص خدمات تجاری، ۰٫۳۴۷ تغییر در مؤلفه عملکردی و به ازای یک واحد تغییر در شاخص خدمات رفاهی، ۰٫۲۸۳ تغییر در مؤلفه عملکردی ایجاد می‌شود و معادله خطی زیر بین شاخص‌ها و مؤلفه عملکردی برقرار است:

$$\text{رفاهی} (۰٫۲۸۳) + \text{تجاری} (۰٫۳۴۷) + \text{تفریحی} (۰٫۳۵۰) + \text{حمل و نقل} (۰٫۳۶۶) = \text{مؤلفه عملکردی}$$

در بررسی میزان اثرگذاری هر یک از شاخص‌ها بر مؤلفه عملکردی، نمودار شماره ۶ نشان می‌دهد که شاخص خدمات حمل‌ونقل، بیشترین و شاخص خدمات رفاهی کمترین اثرگذاری را داراست. دو کوی از نظر دسترسی به کاربری ورزشی در حد خیلی نامناسب و از نظر دسترسی به کاربری تجاری و درمانی در حد مناسب و از نظر دسترسی به فضای آموزشی کودکان و فضای آموزشی ابتدایی و راهنمایی و دبیرستان در حد بسیار مناسب هستند.

نتایج آزمون رگرسیون نشان داد که بین مؤلفه اصلی زمین‌های (متغیر وابسته) و شاخص‌های شیوه زندگی، بهداشت محیطی و نگهداری (سه متغیر مستقل)، رابطه خطی برقرار است. به ازای یک واحد تغییر در شاخص نگهداری، ۰٫۴۷۱ تغییر در مؤلفه زمین‌های، به ازای یک واحد تغییر در شاخص بهداشت محیطی، ۰٫۳۵۳ تغییر در مؤلفه زمین‌های و به ازای یک واحد تغییر در شاخص شیوه زندگی، ۰٫۳۰۱ تغییر در مؤلفه زمین‌های ایجاد می‌شود و معادله خطی زیر بین شاخص‌ها و مؤلفه زمین‌های برقرار است:

$$\text{مراقبت} (۰٫۴۷۱) = \text{مؤلفه زمین‌های} + \text{بهداشت محیطی} (۰٫۳۵۳) + \text{نگهداری} (۰٫۳۰۱)$$

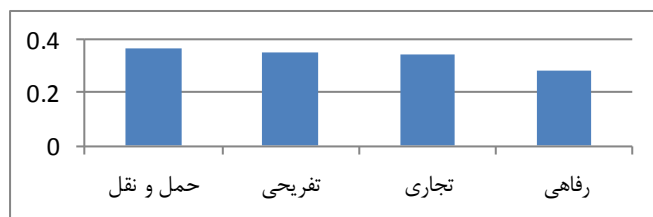
نمودار شماره ۷ در بررسی میزان اثرگذاری هر یک از شاخص‌ها بر مؤلفه زمین‌های، نشان می‌دهد که شاخص نگهداری، بیشترین

و شاخص شیوه زندگی، کمترین اثرگذاری را داراست. مشاهده می‌شود که این دو کوی از نظر پاکیزگی و بهداشت محیطی، مراقبت و نگهداری از فضاهای محله در حد بسیار مناسبی قرار دارند و ساکنان نسبت به فضاهای محله خود احساس مسئولیت دارند.

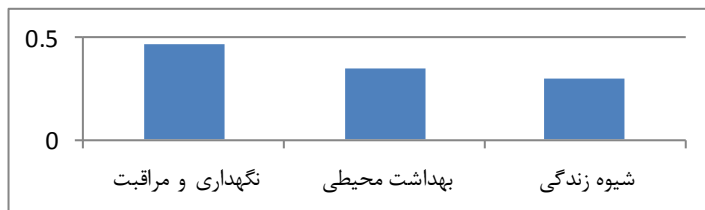
۴٫۶ بحث و بررسی

در پژوهش حاضر تأثیر عوامل فردی-اجتماعی و چهار مؤلفه اصلی معماری و برنامه‌ریزی شهری، عملکردی، روابط اجتماعی و زمینه‌ای بر کیفیت ادراک شده ساکنان محلات نمونه، مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های آزمون رگرسیون در سطح دوم نشان داد که به ترتیب بیشترین اثرگذاری مربوط به مؤلفه اجتماعی سپس مؤلفه زمینه‌ای است. این در حالی است که این دو بعد کمترین امتیاز را در بین ساکنان محلات دارا هستند؛ یعنی با حرکت از فضای اجتماعی-روانی-ذهنی به طرف فضای فیزیکی-جسمی، میزان اثرگذاری بر کیفیت ادراک شده محله کمتر می‌شود. تحقیقات گیفورد نشان داد که همسایگان و همبستگی محله‌ای عامل بسیار مهمی در رضایت از سکونتگاه است، حتی مهم‌تر از عوامل عینی واحد مسکونی؛ عامل اجتماعی دیگر، مشابه بودن همسایگان است (Gifford, 1999: 81). نتایج تحقیقات لویکا نیز نشان داد که تأثیرات متغیرهای اجتماعی برای دلبستگی به محله بیشترین است (Lewicka, 2011: 210). بنابراین به نظر می‌رسد کیفیت وضع موجود محلات جدید بیشتر مبنی بر ابعاد کالبدی و عملکردی و برای محلات قدیمی بیشتر شامل ابعاد اجتماعی و زمینه‌ای باشد. به عنوان نمونه در تحقیقی، کیفیت ابعاد کالبدی، فضایی و زیست محیطی در محله شهرک دانشگاه (محله جدید) برتری ویژه‌ای دارد و ابعاد اجتماعی-فرهنگی در محله بازار (محله قدیمی) بیشترین امتیاز را به خود اختصاص داده است (Sasanpour et al., 2015: 33).

یافته‌های آزمون رگرسیون در سطح سوم نشان داد که از بین شاخص‌های مؤلفه نمود معماری و برنامه‌ریزی شهری، شاخص مناطق سبز بیشترین و فضای معماری کمترین اثرگذاری را بر

تصویر شماره ۶: نمودار میله‌ای میزان اثرگذاری شاخص‌ها بر مؤلفه عملکردی

تصویر شماره ۷: نمودار میله‌ای میزان اثرگذاری شاخص‌ها بر مؤلفه زمین‌های

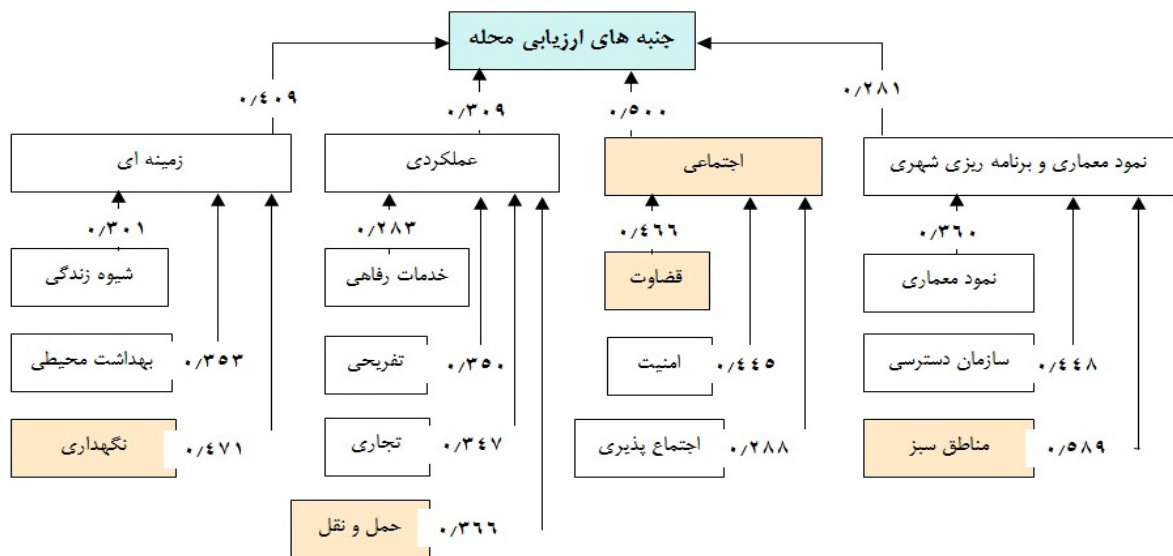
کیفیت محله دارد. در تأیید این یافته تحقیقات نشان می‌دهد که دسترسی به فضاهای سبز، ممکن است با ایجاد فرصت‌هایی برای فعالیت‌های فیزیکی بیرونی، تعاملات اجتماعی و آرامش، تعیین‌کننده محیط مهمی برای سلامت ساکنان شهری باشد. در دهه گذشته، مطالعات بیشتری ارتباط بین فضاهای سبز و متغیرهای سلامتی (مانند فعالیت فیزیکی، وزن و استرس) را نشان دادند (Bowler et al., 2010:456). همچنین عناصر طبیعی فرصت‌هایی برای ترمیم و بازسازی ذهنی فراهم می‌کنند (Lee & Maheswaran, 2011: 213). یافته‌های آزمون رگرسیون در سطح چهارم نیز نشان داد که از میان زیرشاخص‌های فضای معماری، حجم ساختمان بیشترین و زیبایی ساختمان کمترین اثرگذاری را بر کیفیت محله از نظر ساکنان دارد. در سطح سوم، برای مؤلفه اجتماعی، بیشترین اثرگذاری مربوط به شاخص قضاوت و کمترین مربوط به شاخص اجتماع‌پذیری، برای مؤلفه عملکردی، بیشترین اثرگذاری مربوط به شاخص خدمات حمل و نقل و کمترین مربوط به شاخص خدمات رفاهی و برای مؤلفه زمینه‌ای، بیشترین اثرگذاری مربوط به شاخص نگهداری و کمترین اثرگذاری مربوط به شاخص شیوه زندگی است. مطالعه بنیتو نیز نشان داد که ویژگی‌هایی مانند وجود مناطق سبز، شاخص مثبت دل‌بستگی به محله است. بنابراین طرح محلات جدید و نوساز برای موفقیت در جذب ساکنان، باید قادر به ارتقای مؤلفه‌های اجتماعی و زمینه‌ای باشد. تصویر شماره ۸ مدل مسیر با توجه به ضرایب تأثیرگذاری در سه سطح اول، دوم و سوم را نشان می‌دهد.

۵. نتیجه‌گیری

الگوهای ارزیابی از محیط سکونت شهری می‌تواند در شناسایی وضع موجود، آگاهی از نقاط قوت، کاستی‌ها و نواقص احتمالی با هدف ارتقای کیفیت محیط‌های سکونتی مؤثر واقع گردد. یکی از بهترین الگوهای ارزیابی، استفاده از دیدگاه ساکنان در خصوص وضعیت موجود محل سکونتی‌شان است. در پژوهش حاضر،

چهار بعد یا مقیاس (فضایی، عملکردی، اجتماعی و زمینه‌ای) شامل نوزده شاخص قابل سنجش در چهار سطح از نظر ساکنان محلات جدید تبریز مورد ارزیابی قرار گرفت. دیدگاه شناختی - روان‌شناسی، چارچوب مفهومی این تحقیق بوده که محور توجه این دیدگاه، دیدگاه ادراک محیطی است. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که کیفیت ادراکی ساکنان از محلات جدید طراحی شده، چندان بالا نیست و این یافته می‌طلبد که در فرایند مدیریت برنامه‌ریزی محلات جدید شهری به ابعاد و معیارهای اثرگذار بر کیفیت ادراک شده ساکنان این محلات توجه شود. در بررسی میزان اثرگذاری هر یک از معیارها بر هر چهار بعد، برای مؤلفه معماری و برنامه‌ریزی شهری، به ترتیب شاخص مناطق سبز، برای مؤلفه روابط اجتماعی، شاخص قضاوت، برای مؤلفه عملکردی، شاخص خدمات حمل و نقل و برای مؤلفه زمینه‌ای، شاخص نگهداری و مراقبت، بیشترین اثرگذاری را داراست. در میان ابعاد چهارگانه، بعد اجتماعی و سپس بعد زمینه‌ای در کیفیت ادراکی محلات بیشترین تأثیر را دارد. بنابراین با حرکت از فضای فیزیکی - جسمی به طرف فضای اجتماعی - روانی - ذهنی، میزان اثرگذاری بر کیفیت ادراک شده از محله بیشتر می‌شود، اما اساس و تأکید تصمیمات متخصصان شهرسازی بیشتر بر ابعاد فضایی و عملکردی است. نتیجه جالب پژوهش حاضر در این است که برای ارتقای کیفیت ادراکی ساکنان علاوه بر بعد اجتماعی باید به بعد زمینه‌ای محلات نیز توجه و تأکید گردد. بنابراین با استفاده از ارزیابی نظرات کاربران محیط و با تکیه بر اطلاعات حاصل از مرحله شناخت، پیشنهادهای زیر می‌تواند در فرایند برنامه‌ریزی برای ارتقای کیفیت محلات جدید در حوزه اجتماعی یعنی امنیت و اجتماع‌پذیری محلات و سپس حوزه زمینه‌ای یعنی مراقبت و نگهداری از آنها ارائه شود:

- افزایش حس تعلق ساکنان و حس مسئولیت‌پذیری در میان آنها از طریق مشارکت دادن ساکنان در فرایند ارائه طرح، اجرا و ارزیابی آن.

تصویر شماره ۸: تحلیل مدل مسیر برای مؤلفه‌ها و شاخص‌های کیفیت ادراکی محله در سه سطح اول، دوم و سوم

- Khorramshahr and Ziabri neighborhoods of Rasht city), Pajouheshhaye Joghrafiyeh Barnameriziyeh Shahri Journal, 5th time, No. 1, pp:107- 127. [in Persian]
- Bonaiuto, M., Bonnes, M., (1996), Multiplace analysis of the urban environment: a comparison between a large and a small Italian city. Environ. Behav. 28, 699–747.
  - Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, M., Bonnes, M., Ercolani, A.P., (1999). Multidimensional perception of residential environment quality and neighbourhood attachment in the urban environment. J. Environ. Psychol. 19, 331–352.
  - Bonaiuto, M., Fornara, F. & Bonnes, M., (2003), Indexes of perceived residential environment quality and neighborhood attachment in urban environments: a confirmation study on the city of Rome, Landscape and Urban Planning 65, 41-52.
  - Bonaiuto, M., Fornara, F., Ariccio, S., Cancellieri, U. G., & Rahimi, L. (2015), Perceived residential environment quality indicators (PREQIs) relevance for UN-HABITAT City Prosperity Index (CPI), Habitat International, 45, pp. 53-63.
  - Bonnes, M., Bonaiuto, M., Ercolani, A.P., De Rosa, A.M., (1991). Residential satisfaction in the big city: a transactional-contextual study. In: Bonnes, M. (Ed.), Urban Ecology Applied to the City of Rome. MAB-UNESCO Project 11, Progress Report No. 4. MAB Italia, Roma, pp.127–149.
  - Bowler, D.E., Buyung-Ali, L.M., Knight, T.M., Pullin, A.S., (2010), A systematic review of evidence for the added benefits to health of exposure to natural environments. BMC Public Health 10, 456.
  - Bahreini, H. (1998). Urban design process, Tehran: University of Tehran. [in Persian]
  - Barati, N. and Kakavand, E. (2013). Comparative assessment of the quality of the urban housing environment, with an emphasis on the citizens' mental image (Case study: Qazvin city), Honarhaye ziba Journal, 18th time, No. 3, pp:32- 25. [in Persian]
  - Colman, J. (1987). Opportunities for innovation in Urban Design Education, Journal of Australian planner, Vol. 25, pp. 28-31.
  - Cummins, S., Curtis, S., Diez-Roux, A.V., Macintyre, S., (2007), Understanding and representing 'place' in health research: a relational

- ایجاد امکان ارتباطات و تعاملات در بین ساکنان برای شناخت بیشتر همدیگر از طریق طراحی فضاهای همگانی محله (پاتوق) و ایجاد مبلمان محله‌ای مناسب که خود مشکلات قضاوت نادرست از جمله سخن چینی، فضولی و در دید قرار گرفتن توسط ساکنان رانیز برطرف می‌کند.

- افزایش آگاهی ساکنان محله درباره وظایف خود در قبال همسایگان به وسیله گروه‌ها و انجمن‌های محلی.

- استفاده از المان یا طراحی عناصر هویت‌دار در فضاهای عمومی برای افزایش خاطره‌انگیز بودن محله.

- ایجاد و افزایش سطح کمیت و کیفیت فضای سبز در محله برای ایجاد فرصت فعالیت‌های فیزیکی و تعاملات اجتماعی و آرامش در ساکنان.

- تشکیل گروه‌های محلی در میان رده‌های مختلف ساکنان، گروه‌های جوانان، سالمندان، زنان و ... و ایجاد انگیزه‌های لازم برای مشارکت آنان در فعالیت‌های محله‌ای به ویژه از بابت نگهداری و مراقبت از محله (حوزه زمینه‌ای).

بنابراین بدون توجه به خواسته‌ها و نیازهای ساکنان محلات جدید، نمی‌توان صرفاً با توجه به شکل‌گیری محله براساس برنامه شهری، به کیفیت ادراکی بالای ساکنان از محلات دست یافت. این پژوهش گامی در جهت افزایش دانش ارزیابی‌های محیطی ذهنی ما خواهد بود که می‌تواند به طور مداوم در مداخلات و راهبردهای مدیریت محیطی بررسی، مقایسه و تکمیل گردد. پیشنهاد آتی برای توسعه پژوهش حاضر، ارزیابی کیفیت محیطی محلات در اقلیم‌های مختلف با فرهنگ‌های مختلف و بررسی تطبیقی آنها و نیز بررسی ارتباط بین کیفیت ادراکی ساکنان از محلات جدید و قدیم و میزان فعالیت فیزیکی یا سلامت روانی و عمومی ساکنان است.

References

- Afacan, Y., (2015), Resident satisfaction for sustainable urban regeneration, Proceedings of the Institution of Civil Engineers - Municipal Engineer, Vol 168, No 4, pp.220-234.
- Amerigo, M., (2002), A psychological approach to the study of residential satisfaction. In book: Residential Environments, Editors: Aragones, J.I., Francescato, G., Garling, T. (Eds), Bergin & Garvey, Westport, CT, 81-99.
- Abbaszadeh, S.; Gouhari, F. and Abasalt Asghari, R. (2016). Survey the Effect of Environmental Quality Factors on Residents Satisfaction in Residential Complexes in Mashhad, Pajouheshhaye Joghrafiyeh Barnameriziyeh Shahri Journal, 4th time, No. 4, pp:653- 671. [in Persian]
- Allahyari, S.; Jafari, M., and Shokrgozar, A. (2018). Measuring the quality of residential environment of urban neighborhoods (Case study:

the evidence. *Journal of Public Health*, 33, 212-222.

- Lansing, J. B. and R.W. Marans.,(1969), Evaluation of Neighborhood Quality, *AIP Journal*, 11, 195-199.
- Leslie, E., Cerin, E., (2008), Are perceptions of the local environment related to neighborhood satisfaction and mental health in adults? *Prev. Med.* 47, 273–278.
- Lovejoy, K., Handy, S., Mokhtarian, P. (2010). Neighborhood satisfaction in suburban versus traditional environments: An evaluation of contributing characteristics in eight California neighborhoods, *Landscape and Urban Planning* 97, 37-48.
- Mohit, M. A.; Ibrahim, M. & Rashid. Y. R. (2010), Assessment of residential satisfaction in newly designed public low-cost housing in Kuala Lumpur, Malaysia, *Habitat International*, Vol 34, No 1, pp. 18-27.
- Motallebi, G. (2001). Environmental psychology New knowledge in the service of architecture and urban design, *Honarhaye Ziba Journal*, No. 10, pp: 52-67. [in Persian]
- Moayeni, M. and Eslami, S. (2012). An analytical approach to the quality of contemporary residential environment, *Hoviat e shahr*, 6th time, No. 10, pp: 47-58. [in Persian]
- Mohandesin e Moshaver e Naghsh e Mohit. (2013). Studies of the third comprehensive plan of Tabriz city. [in Persian]
- National Institute for Health and Clinical Excellence, (2008), Promoting and creating built or natural environments that encourage and support physical activity. : NICE public health guidance, 8. NICE, London, PP:28.
- Naghizadeh, M. (2014). Comparative Comparison of the Concept of Perception and its Process in the Philosophy and Psychology of the Environment and its Application in Urban Design, *Pazhoheshhaye Memari e Eslami Journal*, 1st time, No. 3, pp: 3-13. [in Persian]
- Porteous, J. D., (1977), *Environment and Behavior: Planning and everyday urban life*, Reading, Mass: Addison- Wesley.
- Rezayi Khabushan, R. and Nemati Mehr, M. (2015). Measurement of the quality of residential approach. *Soc. Sci. Med.* Vol. 65, No.9, pp.1825–1838.
- Carmona, M.; Tiesdell, S.; Heath, T., and Oc, T. (2009). *Public Places Urban Spaces, The Dimensions of Urban Design*, (Gharaei, F., Translator). Tehran: Tehran Art University. [in Persian]
- Dekker, K., de Vos, S., Musterd, S. & van Kempen, R. (2011), Residential satisfaction in housing estates in European cities: A multi-level research approach, *Housing Studies*, 26(04), pp. 479–499.
- Francescato, G., (2002), Residential satisfaction research: the case for and against. In: Aragonés, J.I., Francescato, G., Gärling, T. (Eds.), *Residential Environments. Choice Satisfaction and Behavior*. Bergin & Garvey, Westport, CT, pp. 15–34.
- Gifford, R. & Steg, L. (2005), Sustainable transportation and quality of life, *Journal of Transport Geography*, Vol 13, No 1, pp.59-69.
- Gifford, R. (1998). Perception and Environmental Cognition, (Dehbashi, N., Translator). *Memari va Farhang Journal*, No. 2&3, pp: 5-23. [in Persian]
- Gidlow, C., Cochrane T., Davey RC., Smith G., Fairburn J., (2010), Relative importance of physical and social aspects of perceived neighbourhood environment for self-reported health. *Prev Med*, 51 (2), 157- 163.
- Huang, Z. & Du, X. (2015), Assessment and determinants of residential satisfaction with public housing in Hangzhou, China, *Habitat International*, 47: 218-230.
- Hanak, T., Marovic, I., Aigel, P. (2015), Perception of Residential Environment in Cities: a Comparative Study, *Procedia Engineering*, 117: 495-501.
- Ismail, F., Jabar, I.L., Janipha, N.A.I., Razali, R. (2015), Measuring the Quality of Life in Low Cost Residential Environment, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 168: 270-279.
- Lewicka, M., (2011), Place attachment: How far have we come in the last 40 years?, *Journal of Environmental Psychology* 31 , pp: 207-230.
- Lee, Y.-J., (2008), Subjective quality of life measurement in Taipei, *Building and Environment*, NO. 43(7), pp: 1205-1215.
- Lee, A. C. K., & Maheswaran, R. (2011), The health benefits of urban green spaces: A review of

environment in Mehr housing program based on quality of life indicators, Soffeh Journal, 25th time, No. 2, pp: 7- 53. [in Persian]

- Stokols, D., (1992), Establishing and maintaining health environments: toward a social ecology of health promotion. American Psychologist Journal. 47th time, No. 1, 6–22.
- Sasanpur, F.; Mostafavi Saheb, S.; Behboudi Moghadam, H. and Ahmadi, B. (2015). Improving the quality of urban environment with an emphasis on environmental perception of citizens (case study: old and new context of Saghez city), Shahre Paydar Journal, 2nd time, No. 4, pp:33- 50. [in Persian]
- Tebbi Masrour, A. and Rezayi Moayed. S. (2015). Assessment of citizenship Satisfaction of Residential Qualities in Residential Complexes; Case Study: Residential Complexes in Hamadan City, Modiriyat e shahri, No. 40, pp:61- 80. [in Persian]
- Van Poll, R. (1997). The perceived quality of the urban residential environment: A multi attribute evaluation. PhD- thesis, Center for Energy and Environmental Studies (IVEM), University of Groningen (RuG), The Netherlands.
- Zhao, K. (2009), The Relationship between Perceived Residential Environment Quality and Perceived Restoration in Urban Residents“, the 1st International Conference on Information Science and Engineering (ICISE), pp. 4593- 4596.